

Teatre i identitat:

Jordi Casanovas, *Una història catalana* (2011), *Pàtria* (2012) i *Vilafranca* (2015)

Veronica Orazi (Torino)

Summary: The present article contains the study of Jordi Casanovas' three plays on Catalan identity. The analysis demonstrates how the playwright succeeds in reflecting the complex reality of Catalan identity from a varied perspective both chronologically as well as socially. To achieve this goal, Casanovas creates public, semi-public and private contexts to develop the action, offering an overview which reproduces a changing reality and its constant redefinition. In this way, the playwright transforms a specific and 'local' message into a global and transnational one and invites the audience to reflect on a topic which from particular changes to general.

Keywords: Jordi Casanovas, *Una història catalana*, *Pàtria*, *Vilafranca*, contemporary Catalan drama, national identity, Catalan identity, identity and drama ■

■ 1 Introducció

El concepte d'identitat és complex, canviant i integrat per elements en constant evolució. Les circumstàncies determinants en la (re)definició del perfil identitari —és a dir en el procés de la seva construcció, desconstrucció i reconstrucció— es poden identificar amb el context històric i socio-polític passat, la constant redefinició de la mateixa identitat, l'existència d'un context polític i socio-cultural propici, la superació de la visió idealista del nacionalisme romàntic del segle XIX i la seva substitució per un major realisme, pragmatisme i concretesa, a partir de l'anàlisi crítica de la història.

També cal tenir en compte la dialèctica entre 'centre' i 'perifèria', conceptes que impliquen dinàmiques ideològiques, equilibris socio-polítics i econòmics, codis culturals que es (re)defineixen constantment a través de la tensió entre l'immobilisme auspiciat per l'hegemonia dels grups dominants (i per això definits 'majoritaris') i el dinamisme propiciat pels grups subalterns (i conseqüentment identificats com a 'minoritaris') (Deleuze, 1997: 251–252, 255).

Per tant, hom podria proposar una definició de grup 'perifèric' basada en tres punts fonamentals (Deleuze / Guattari, 1986: 26): l'aparició/l'existència

tència d'una consciència col·lectiva, l'elaboració de qüestions i preocupacions socio-polítiques, la dialèctica entre sistema propi i sistema aliè.

En la (re)construcció de la identitat nacional, però, també es fan servir estratègies discursives (Wodak, 2009: 31–35), expressió de l'experiència de l'Altre, del passat polític compartit, de la construcció d'una política futura comuna, de la cultura compartida, del reconeixement d'un 'cos' territorial nacional.

Alhora, aprofitant la llengua (tant el propi idioma com ara la retòrica), el discurs sobre la identitat nacional s'articula en tres nivells igualment complementaris, és a dir a nivell públic (com veiem a *Pàtria* de Casanovas), a nivell semi-públic (com passa a *Una història catalana*), a nivell privat (com es concreta a *Vilafranca. Un dinar de Festa Major*).

Tot i així, cal subratllar que, en la dialèctica entre identitat nacional i tendències globals, els elements implicats, és a dir la peculiaritat cultural i l'obertura universal, són factors interdependents i no pas oposats/antitètics, perquè renoven el diàleg intercultural i consoliden els elements identitaris distintius que participen en el procés d'universalització.

■ 2 El teatre català actual i la figura de Jordi Casanovas

De fet, la dramaturgia catalana recent (i no tan sols catalana, com ha estat demostrat per González / Laplace-Claverie, 2012) ha sabut plasmar de manera significativa aquesta dialèctica: aparentment el gran èxit internacional del teatre català podria semblar sorprenent, perquè aquest representaria en un principi l'expressió d'una cultura per cert no global (Pallach, 2000), que, tanmateix, ha sabut escenificar peculiaritats culturals fortament específiques a través de trets estilístics, tòpics, mecanismes que hom podria definir com arquetípics, en què també el públic estranger es pot reconèixer, activant un veritable diàleg intercultural.

Un exemple especialment interessant d'aquest fenomen ens l'ofereix Jordi Casanovas (Vilafranca del Penedès, 1978), dramaturg i director teatral pluripremiat, format a l'Institut del Teatre i la Sala Beckett de Barcelona.¹ Casanovas ha escrit més d'una trentena de peces i recentment una trilogia sobre la identitat catalana, de què formen part *Una història catalana* (del 2011, amb una nova versió del 2013; Casanovas, 2011 i 2013a), *Pàtria* (Casanovas, 2012) i *Vilafranca. Un dinar de Festa Major* (del 2015; Casanovas, 2015a).

1 Sobre l'autor i la seva trajectòria, veg. Prieto, 2005; Foguet, 2007; Casanovas, 2009; Corrons, 2011b; Pérez Rasilla, 2012; Corrons, 2013; Romaní, 2014; Orazi, 2018.

■ 2.1 *Una història catalana* (2011–2013). El qüestionament de la realitat socio-econòmica actual i de les seves arrels

Primera part de la trilogia, l'obra descriu gairebé 20 anys de la història catalana, del 1979 al 1995, de la Transició a la Barcelona postolímpica, presentant tres ambientacions –el Pallars, Barcelona i Nicaragua– i un triple enfocament temàtic: les aspiracions d'un poble de la muntanya del Pirineu que vol aprofitar l'arribada de la democràcia i la modernitat per desenvolupar-se econòmicament; l'experiència d'un emigrant català a Nicaragua, que presència el passatge de la utopia revolucionària a la corrupció després de la derrota del dictador Somoza (Tree, 2011; Ordóñez, 2013; Puigtobella, 2013); els intents d'un *quinqui* del suburbi barceloní de La Mina de sortir de la illegalitat i tornar-se un 'honrat' home de negocis. S'entén immediatament que al text no s'hi trobarà cap idealització, sinó tot el contrari. Es tracta, doncs, d'una història de 'fronteres', protagonitzada per autòctons, immigrants castellanoparlants, emigrants, amb les seves històries personals que es mesclen en la quotidianitat i construeixen una realitat social, econòmica i política 'calidoscòpica' que desafia qualsevol visió monolítica (*Crítica teatral*, 2013; Barbany, 2011).

Des del principi, la llengua és l'element utilitzat per contextualitzar i connotar l'acció, les ambientacions, les situacions i els personatges, fent-la servir per tant com a marcador identitari: a la peça, hom pot escoltar el pallarès més o menys tancat dels habitants de la muntanya, el barceloní, el castellà dels immigrants de La Mina més o menys catalanitzat, el castellà estàndard, l'espanyol de Nicaragua. En l'epíleg, amb el desvetllament conclusiu, tot encaixa perfectament: el temps, l'espai, les diferents històries, tot s'unifica en el present, en un lloc de la muntanya i en un desenllaç on s'homogeneïtzen les vivències dels personatges (Barreña, 2013).

A *Una història catalana* l'eix identitari s'identifica amb la pregunta inevitable sobre què significa ser d'un lloc i com funcionen els mecanismes d'arrel a una terra, sigui quina sigui (Bachs, 2013). Això demostra la capacitat del dramaturg per conciliar elements identitaris peculiars amb factors universals, rebutjant tot tipus de mitificació i basant, en canvi, la seva anàlisi en una reflexió força concreta i realista.

■ 2.2 *Pàtria* (2012). El qüestionament de la política actual per la construcció d'una política futura

Segona part de la trilogia, la peça s'estrena en 2012, un mes després de la històrica manifestació de l'Onze de Setembre, i examina el context socio-polític que ha engendrat la complexa situació de la Catalunya actual (*Crítica teatral*, 2013), oferint “un final rotund, inflammat de patriotisme, [que] va posar dempeus els espectadors [...], convidats a metabolitzar vertiginosament la ficció, convertida en el plausible futur polític” (Benach, 2012, citat també per Sagarra, 2012) plantejat des de la Diada del 2012. De fet, l'obra sembla concretar l'anhel de veure aparèixer un personatge polític que pugui aconseguir l'objectiu comú en la delicada situació present, expressant alhora una crítica implícita dels protagonistes de l'escena política. És per això que Casanovas construeix el personatge principal connotant-lo amb trets antitètics respecte als polítics reals, però sense caure en la banalitat de proposar contrafigures.

El començament de la peça és dramàticament intens i conceptualment inquietant: el protagonista, que no és un polític professional sinó un periodista televisiu indignat, en l'escena inicial interromp un debat polític que condueix des d'un estudi de televisió per blasmar tots els convidats al programa. Així es llança a la política, aconsegueix aglutinar tota aquella població descontenta amb la situació econòmica i política del país i es torna el primer candidat clarament independentista amb possibilitats reals d'aconseguir la majoria a les eleccions (Álvaro, 2012).

La trama, doncs, estigmatitza les maniobres dels polítics per destruir l'adversari i posa al descobert la falta d'una confrontació política èticament digna, substituïda pels intents de pactar amagadament un compromís rentable per a tots i per les tretes per desqualificar i eliminar un contrincant molest.

Pàtria, però, també és duríssima amb els mitjans de comunicació o, més precisament, amb una certa manera de gestionar i instrumentalitzar la informació (Sagarra, 2012).

Amb sorprenent habilitat i eficàcia, Casanovas suggereix les preguntes més incòmodes sobre la distància i —en els casos pitjors— la incongruència entre les expectatives suscidades en l'electorat i la real voluntat/capacitat dels polítics de realitzar-les.

“*Pàtria* analitza el sorgiment i la construcció d'una il·lusió política reactiva” (Álvaro, 2012) i la gran qüestió del text és precisament la gestió intel·ligent d'aquesta necessitat de transformació. És per això que, segons

L'autor, qualsevol canvi ha d'anar acompanyat "d'una restauració del prestigi i la credibilitat de la política", autocrítica preventiva que representa el nucli del missatge i l'element de reflexió més profund. L'ambigüitat brechtiana del final nega tota complaença als dos bàndols oposats, reafirmant l'eficàcia i la força dramàtica de l'obra.

■ 2.3 *Vilafranca. Un dinar de Festa Major* (2015). Dinàmiques familiars reflex de dinàmiques socials

Tercera part de la trilogia, la peça ha estat definida com una obra coral. En paraules del mateix Casanovas, havia d'encapçalar la trilogia, atès que el tema arrenca de la seva vivència més privada (Marimon, 2015). L'autor, però, va entendre que per explicar el que coneixia millor havia de tenir més experiència i aconseguir un cert distanciament (Sala, 2015) per destacar el valor col·lectiu d'elements i dinàmiques personals i locals i tornar-los sobrenacionals i universals (Casanovas, 2015b).

El dramaturg ha afirmat que potser observant com es mou, pensa i sent una família catalana hom pot descobrir com realment es mou, pensa i sent tot un país (Casanovas, 2015c) i és per això que els protagonistes són els components d'una típica família catalana, que ofereixen un recorregut pels trets més característics d'aquest context (*La família catalana*, 2015).

L'autor plasma la construcció dramàtica amb mestria, demostrant la naturalitat amb què els dramaturgs catalans contemporanis saben reflectir la seva realitat peculiar –alludint a referents concrets– tot i acordant-la amb un missatge global (Buffery, 2006; Corrons, 2011a; Amo Sánchez / Corrons, 2012). Per estudiar el perfil identitari col·lectiu, doncs, l'obra part de l'àmbit familiar i aprofita una sèrie d'elements anecdòtics costumistes, que connoten l'acció de manera més popular i tradicional respecte a les altres dues peces (*Casanovas aborda*, 2015). Tot i això, i un cop més, s'hi aconsegueix transcendir la dimensió local i universalitzar-la.

Quan s'aixeca el teló és el 30 d'agost –diada de Sant Fèlix i moment central de la Festa Major de Vilafranca– de principis dels 80 i tota la família s'ha reunit per dinar; de sobte, amb un salt cronològic, es passa al mateix dia i al mateix lloc del 1999: segons la tradició, la Cristina ha convidat tots a dinar, ara però la família ha augmentat, el patriarca està malalt, algunes relacions s'han deteriorat i s'hauran de prendre decisions. El dinar avança i esclata la 'tragèdia', amb les baralles dels germans per les herències; això inclina els espectadors a interrogar-se sobre l'inquietant poder dels diners, que sobrepuja fins i tot les relacions familiars.

El dramaturg, doncs, retrata la societat catalana a partir de la dimensió que representa el primer nucli social de l'individu i això contribueix a superar la dimensió local: en la trama, el patriarca del clan que impedia que esclatessin els conflictes familiars, com que pateix Alzheimer, ja no pot exercir el paper que havia jugat fins aquell moment i l'alteració dels equilibris interns del 'grup' activa el tema de l'herència. Aquesta circumstància és l'element desencadenant del conflicte, que empenyeja els personatges a viatjar retrospectivament cap al passat per entendre d'on vénen i qui són de debò, amb un final obert que deixa els personatges (però també els espectadors) lliures de triar el camí que, després de tot, li semblarà el millor, més correcte èticament i socialment per preservar l'equilibri del 'grup', de la 'comunitat', d'aquest microcosmos reflex de la societat en què viuen i vivim.

La crítica ha definit *Vilafranca* com “un dels textos més ben escrits de Casanovas, un treball d'artesanía literària” (Mònico, 2015), que estableix un paral·lelisme entre les dinàmiques i les relacions interpersonals dels membres d'aquesta família —representativa de la dimensió catalana— i dels espectadors, fins i tot dels estrangers, explorant què passa quan falta la persona que juga el paper aglutinador en un determinat microcosmos, descobrint al llarg del desenvolupament de l'acció que inevitablement els components del nucli en qüestió passen de l'harmonia a l'oposició més tensa (Fernández, 2015), segons un mecanisme representatiu i arquetípic.

■ 3 Conclusions

En la trilogia el dramaturg sintetitza els elements clau de la progressiva definició i reconstrucció del perfil identitari: la dialèctica entre el marc històric i socio-polític passat (en aquest cas, un passat recent) i contemporani; el consegüent naixement d'una consciència col·lectiva i de preocupacions socio-polítiques i, per tant, de la voluntat de construir una política futura comuna; la fase de represa i de (re)construcció identitària, caracteritzada pel superament de la perspectiva idealista substituïda per una anàlisi desapiadadament crítica; l'existència d'un context socio-cultural que representa el substrat comú i que contribueix a consolidar l'afirmació progressiva. L'autor expressa tot això aprofitant tres nivells de textualització (públic, semi-públic i privat), connotats de manera peculiar pels altres aspectes decisius que s'hi influeixen mútuament.

El resultat més sorprenent és la representació eficaç tant del component identitari específic com dels mecanismes universals: les qüestions, els problemes, és a dir els elements connotatius en què es fonamenten aques-

tes obres, són generals, compartits per tothom, i és per això que els espectadors s'hi poden reconèixer en el que veuen a l'escena; al mateix temps, el dramaturg ha aconseguit conjugar aquest patrimoni 'arquetípic' amb trets denotatius característics de la identitat catalana, que completen una imatge capaç de reflectir la riquesa, però també les contradiccions, i per tant la complexitat, d'una precisa realitat identitària, combinant aquest 'llenguatge' particular amb el global. Casanovas ha concretat perfectament "the conditions in which a type of drama that is necessarily taken up with the daily existence of a rigidly defined group can circulate in the wider community" (González, 2012: IX), realitzant en escena "the potential of minority theatre for representing the universal at the same time as reclaiming the specific" (op.cit.: XXIII). ■

■ Bibliografia citada

- Àlvaro, Francesc-Marc (2012): "El candidat Miquel Raventós", *La Vanguardia*, 1.XI.2012, <<https://jordicasanovas.files.wordpress.com/2012/10/lavanguardia-patria-crc3b2nica.pdf>> [12.07.2016].
- Amo Sánchez, Antònia / Corrons, Fabrice (2012): "Le théâtre catalan contemporain. Les ressorts d'un essor culturel récent: entre particularisme et désire d'universalité", in González / Laplace-Claverie (eds.), 193–215.
- Bachs, Gemma (2013): "*Una història catalana* (Jordi Casanovas. TNC)", 3.III.2013, <<http://elleapassetantdheuresouslesunlights.blogspot.it/2013/03/una-historia-catalana-jordi-casanovas.html>> [09.07.2016].
- Barbany, Pep (2011): "*Una història catalana*", *Notodo*, 10.VI.2011, <http://www.notodo.com/escena/2484_una_histria_catalana_tnc_barcelona.html> [08.07.2016].
- Barreña, Begoña (2013): "Tot tipus d'històries", *El País Cultura*, 28.II.2013, <http://caa.elpais.com/caa/2013/02/27/quadern/1362001963_991037.html> [10.07.2016].
- Benach, Joan Anton (2012): "Patriotisme abrandat", *La Vanguardia*, 15.X.2012, <<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2012/10/15/pagina-44/90604568/pdf.html>> [01.07.2016].
- Brickman, Ravelle (2016): "*Cervantes. The last Quijote* at Gala hispanic theatre", 13.IX.2016, <<http://dcmetrotheaterarts.com/2016/09/13/review-cervantesthe-last-quixote-gala-hispanic-theatre/>> [18.12.2016].

- Buffery, Helena (2006): “Theatre Space and Cultural Identity in Catalonia”, *Romance Quarterly* 53:3, 195–209.
- Casanovas, Jordi (2009): “Qüestionari a dos joves autors catalans. Jordi Casanovas”, *Pausa* 31, 69–72.
- (2011): *Una història catalana*, Tarragona: Arola Editors.
- (2012): *Pàtria*, guió inèdit.
- (2013a): *Una història catalana*, guió inèdit de la versió de 2013.
- (2013b): *Una història catalana*, fitxa de l’obra, <<https://jordicasanovas.net/2011/06/01/una-historia-catalana-a-catalan-story/>> [24.05.2016].
- (2015a): *Vilafranca. Un dinar de Festa Major*, guió inèdit.
- (2015b): *Vilafranca. Un dinar de Festa Major*, fitxa de l’obra, <<https://jordicasanovas.net/2015/01/12/vilafranca-projecte/>> [15.05.2016].
- (2015c): entrevista amb l’autor no firmada, *Teatre Barcelona*, 4.XI.2015, <<http://es.teatrebarcelona.com/espectaculo/vilafranca>> [30.05.2016].
- (2016): *Cervantes. El último Quijote*, fitxa de l’obra, <<https://jordicasanovas.net/2016/05/16/cervantes-de-avellaneda/>> [11.12.2016].
- Corrons, Fabrice (2011a): “El teatre català actual (1980–2010): una pràctica artística singular? Reflexions identitàries sobre el fet teatral a la Catalunya autònoma”, *Catalonia* 9, <<http://www.crimic.paris-sorbonne.fr/IMG/pdf/Corrons.pdf>> [27.06.2016].
- (2011b): “Novo dramaturgo/a e director/a de Cataluña pretende conectar co público. Razón aquí. Reflexións sobre a relación teatral nas novas dramaturxias catalás (Jordi Casanovas, Cristina Clemente, Alex Mañas)”, *Boletín galego de literatura* 46, 111–130.
- (2013): “Más allá del título... el videojuego como dispositivo escénico en la obra de Jordi Casanovas: *Trilogía de Hardcore Videogames*”, *Revista Letral* 11, <<http://www.proyectoletreal.es/revista/>> [28.06.2016].
- Deleuze, Gilles (1997): “One Less Manifesto”, in: Timothy Murrey (ed.): *Mimesis, masochism and mime. The politics of theatricality in contemporary French thought*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 239–258.
- / Guattari, Félix (1986): *Kafka: towards a minor literature*, Minneapolis / London: University of Minnesota Press.
- Fernández, Imma (2015): “Jordi Casanovas: ‘El teatro de Barcelona se ha vuelto conservador’”, *El Periódico*, 19.II.2015, <<http://www.elperiodico.com/es/noticias/ocio-y-cultura/jordi-casanovas-teatro-bcn-vuelto-conservador-3949068>> [14.07.2016].

- Foguet, Francesc (2007): “Una dramaturgia per a la ‘generació líquida’”, introducció a Jordi Casanovas, *Estralls*, Alzina: Bromera, 11–35.
- González, Magdalena (2012): “Introduction. Minority theatre in the age of globalization”, in González / Laplace-Claverie (eds.), IX–XXIII.
- / Laplace-Claverie, Hélène (eds.) (2012): *Minority Theatre and Global Stage. Challenging Paradigms from the Margins*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Marimon, Sílvia (2015): “Casanovas tanca la trilogia sobre la identitat amb *Vilafranca*”, *Ara.cat Cultura*, 7.II.2015, <http://www.ara.cat/cultura/Casanovas-tanca-trilogia-identitat-Vilafranca_0_1299470211.html> [28.07.2016].
- Mònico, Neus (2015): “Les herències i la unitat familiar”, *Teatre Barcelona*, 21.X.2015, <<http://www.teatrebarcelona.com/recomanacio/vilafranca-neus-monico-fernandez-30678>> [22.07.2016].
- Orazi, Veronica (2018): “Els factors identitaris i la seva dramatització en el teatre català contemporani”, in: Orazi, Veronica (ed.): *Representing Identity: Intersemioticity and Transmediality in Contemporary Hispanic Cultures* (monografia de *eHumanista/IVTTRA*; 13), 20–33.
- Ordóñez, Marcos (2013): “Una buena noticia teatral”, *El País Cultura*, 21.III.2013, <http://cultura.elpais.com/cultura/2013/03/20/actualidad/1363791992_475355.html> [02.08.2016].
- Pallach, Antònia (2000): *La identitat catalana: el fet diferencial; assaig de definició*, Barcelona: Proa.
- Pérez Rasilla, Eduardo (2012): “Entrevista a Jordi Casanovas”, *Don Galán* 2, <http://teatro.es/contenidos/donGalan/donGalanNum2/video.php?vol=2&doc=3_14> [27.05.2016].
- Prieto, Ana (2005): “Retratos generacionales de Jordi Casanovas y Marta Buchaca”, in: Romera Castillo, José (ed.): *Creadores jóvenes en el ámbito teatral (20+13=33)*, Madrid: Visor, 207–220.
- Puigtobella, Bernat (2011): “Tal Farràs tal trobaràs”, 1.VI.2011 <<https://jordicasanovas.net/2011/06/01/una-historia-catalana-a-catalan-story>> [03.05.2016].
- Romaní, Martí (2014): *Entre les cares noves, Jordi Casanovas. Vida i obra d'un dramaturg del segle XXI*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra (tesina de fi de grau d'Humanitats), <http://repositori.upf.edu/bitstream/handle/10230/24879/Romani_2014.pdf?sequence=1> [12.08.2016].

- Sagarra, Joan de (2012): “*Pàtria: teatre i prou*”, *La Vanguardia*, 21.X.2012, <<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2012/10/21/pagina-7/90651809/pdf.html>> [18.06.2016].
- Sala, Carlos (2015): “Jordi Casanovas sienta en la mesa a la gran família catalana”, *La Razón*, 4.XI.2015, <<http://www.larazon.es/local/cataluna/jordi-casanovas-sienta-en-la-mesa-a-la-gran-familia-catalana-ID11121867#.Ttt14BVLX0awYZC>> [12.07.2016].
- Tree, Matthew (2011): “La quadratura del triangle”, introducció a Jordi Casanovas: *Una història catalana*, Tarragona: Arola Editors, 7–12.
- Wodak, Ruth et al. (eds.) (2009): *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburg: Edinburg University Press.
- “Crítica teatral. *Una història catalana* en el TNC”, *Culturalia*, 19.III.2013, <<https://blogculturalia.net/2013/03/19/critica-teatral-una-historia-catalana-en-el-tnc/>> [23.07.2016].
- “La família catalana segons Jordi Casanovas”, *Teatre Barcelona*, 4.XI.2015, <<http://es.teatrebarcelona.com/revista/la-familia-catalana-segons-jordi-casanovas-2>> [02.07.2016].
- “Casanovas aborda la identitat catalana a partir de una família tradicional”, *La Vanguardia*, 3.XI.2015, <<http://www.lavanguardia.com/cultura/20151103/54437626340/casanovas-aborda-la-identidad-catalana-a-partir-de-una-familia-tradicional.html>> [08.07.2016].

■ Veronica Orazi, Università degli Studi di Torino, Dipartimento di Lingue e Letterature straniere e Culture moderne, Via Verdi, 10, I-10124 Torino, <veronica.orazi@unito.it>.